

ПРО ДИНАМІКУ ЧИСЕЛЬНОСТІ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ В ХХ СТОЛІТТІ

В пропонованій статті уточнюються дані про динаміку чисельності західної української діаспори в ХХ столітті, які наводилися в монографії [1]. Досліджується зміна чисельності українського населення США, Канади, Польщі та деяких інших країн.

В 70 – ті роки ХХ століття під терміном “діаспора” розумілося перебування значної частини народу (етнічної спільноти) поза країною її походження, яке виникло внаслідок насильницького виселення, загрози геноциду, дії економічних та географічних факторів [2,359]. Якщо спочатку термін “діаспора” вживався для означення тільки єврейської діаспори, то згодом до вказаної діаспори додалися ірландська, вірменська та інші діаспори. В наш час, коли глобалізація руйнує всі локальні перепони, люди з самих різних причин залишають свою батьківщину, і виявляються в розсіянні. Зараз важко назвати народ, з яким би це не відбувалося. Так виникають нові діаспори. Для людини, яка вимушено, чи добровільно залишила свою батьківщину, і виявилася в незвичному соціокультурному середовищі, адаптація та вкорінення у ньому виходить на перший план. Це – непростий і досить болісний процес, і діаспора, якраз і є тою формою, яка дозволяє емігранту існувати в “двох середовищах” і тим самим полегшує його адаптацію. Отже, в сучасному розумінні “діаспора” – це тимчасовий притулок людини, яка залишила свою батьківщину. Рано, чи пізно, емігранти, їх діти або онуки, мають зробити вибір, і або повернутися на історичну батьківщину, або повністю розчинитися в новому соціокультурному середовищі [3,128]. З огляду на вищесказане розглянемо динаміку чисельності західної української діаспори в ХХ столітті.

На початку ХХ століття, етнічні українські землі були поділені між Російською імперією та Австро – Угорщиною, де проживало відповідно 22,38 млн. та 3,805 млн. українців. За кордонами цих держав, головним чином у Канаді, США та в Бразилії проживало близько 215 тис. українців, або менше 1 % чисельності всіх українців на той час [4,7]. Еміграція, в основному з Австро – Угорщини, продовжувала наростати, і протягом 1890 – 1913 рр. за океан перебралося 165 тис., а до 1918 року – 260 тис. українців [5,31].

В міжвоєнний період (1920 – 1939 рр.) за океан виїхало 200 тис. українців [4,11], в тому числі 160 тис. – в США і Канаду [6,38]. Ще кілька десятків тисяч чоловік нараховувала українська політична еміграція [7,61], представники якої після закінчення громадянської війни 1918 – 1920 рр. в Росії опинилися переважно на території Чехословаччини, Польщі та

Німеччини. Так, тільки в Чехословаччині перебувало близько 6 тис. українських емігрантів [8,21].

На початку 30 – х років у СРСР проживало понад 31,195 млн. українців [9,139], в Польщі – 4,442 млн., в Чехословаччині – 569 тис., та в Румунії 642 тис. українців [4,10]. Стосовно інших країн, то на той час в Югославії мешкало 30 тис. українців, в Німеччині – 10 тис., Франції – 10 тис., в інших країнах Європи – 10 тис. українців. За океаном, в Канаді, згідно перепису 1931 року мешкало 225.113 українців, у США – 600 тис., в інших країнах Америки – 100 тис. українців. В Китаї на той час проживало 30 тис. українців [4,10].

Після закінчення Другої світової війни, в СРСР до 1 березня 1946 року було репатрійовано 4,2 млн. чоловік, а з 1 березня 1946 року і до 1 січня 1952 року – ще близько 105 тис. чоловік. Не побажало повернутися додому 451.561 громадянин СРСР, в тому числі 144.934 українці [10]. У [6,46] наводиться трохи більша цифра (можливо з урахуванням українців – громадян довоєнної Польщі) – 188 тис. українців, які не побажали повернутися в СРСР. З цього числа 30 тис. виїхало до Канади, 80 тис. – до США, 35 тис. – до Великобританії, 20 тис. – до Австралії, 10 тис. – до Франції і т.д.

Наприкінці 80 – х років ХХ століття згідно даних демографічного довідника [11,409] в світі проживало 45,66 млн. українців, в тому числі 96,4 % цієї кількості – на території колишнього СРСР. В Польщі проживало згідно вказаного вище джерела 300 тис. українців, в Аргентині – 100 тис., в Канаді – 530 тис., в США – 500 тис. українців і т.д.

Але в фундаментальній монографії [12,71], яка побачила світ у 2000 році кількість українців оцінювалася в межах 46,136 млн. – 51,864 млн. чоловік на початок 90 – х років. Оскільки переписом населення 1989 року на території колишнього СРСР було зафіксовано 44,186 млн. українців, то кількість українців у західній діаспорі коливалася на той час в межах 1,95 – 7,678 млн. чоловік. Така неточність пов’язана, по – перше, з відсутністю обліку громадян за етнічним походженням в багатьох країнах, а по – друге, з процесами асиміляції, які мають місце серед українців у діаспорі.

Якщо взяти за основу офіційні дані чи мінімальні оцінки, а також максимальні оцінки, то згідно [3,122] кількість українців у зарубіжній Східній Європі коливалася в межах 562 тис. – 1,012 млн. чоловік, в Західній Європі 119 – 140 тис., в Північній Америці 1,693 млн. – 2,3 млн., в Південній та Центральній Америці 580 – 585 тис. чоловік. З метою уточнення наведених вище даних, розглянемо найбільш чисельні українські діаспори.

Після обміну населенням між СРСР та Польщею в 1946 році, коли з України до Польщі переселилося 790 тис. чоловік, а в оберненому напрямку – 482 тис. чоловік, в Польщі залишилося 150 тис. українців, які у 1947 році під час акції “Вісла” були виселені на північ та на захід країни.

Разом з тим, в числі 790 тис. переселенців до Польщі, переважно поляків та євреїв, нараховувалося 100 тис. українців [1,210]. Таким чином, чисельність післявоєнної української діаспори в Польщі складала 250 тис. чоловік. На початок 90 – х років чисельність українців у Польщі оцінювалася в межах 300 – 350 тис. чоловік, а згідно [3,122] навіть в межах 250 – 500 тис. чоловік. Насправді в Польщі станом на 1996 рік мешкало 200 тис. українців [13], що на 20 % менше від мінімальної прогнозованої чисельності. Хоча українці Польщі понесли в перші післявоєнні роки великі втрати – в громадянській війні 1944 – 1948 рр. у цій країні загинуло 4 тис. українців [14,137], все ж зменшення їх чисельності пояснюється в першу чергу розпорошеністю українців по Польщі, і як наслідок – асиміляційними процесами.

В Югославії за даними перепису 1981 року проживало 23 тис. русинів та 13 тис. українців – всього 36 тис. чоловік [15,414], на початку 90 – х років ця кількість залишалася тою ж самою [4,13]. В довіднику [6,214] наводиться завищена цифра – 60 тис. осіб українського походження в Югославії. До початку етнічного конфлікту 1991 – 1995 рр. в Югославії 50 % югославських українців жило в Сербії, в історичній області Бачка, 30 % – на території Хорватії, та 15 – 16 % в Боснії та Герцеговині [6,214]. За деякими даними [16] в Хорватії загинуло 8 % тамтешніх українців, емігрувало за кордон 500 тис. жителів Хорватії. Беручи за основу цифру 36 тис. українців та русинів, одержуємо цифру 960 загиблих українців у Хорватії. Аналогічним чином, кількість загиблих українців у Боснії можна оцінити у 430 чоловік. Таким чином, кількість загиблих українців та русинів під час етнічного конфлікту 1991 – 1995 рр. в Югославії може скласти 1,4 тис. чоловік. В зв'язку з величезними втратами, масовою еміграцією, кількість русинів та українців на теренах колишньої Югославії навряд чи перевищує 30 тис. чоловік у наш час.

В 1991 році, в колишній Чехословаччині за переписом населення було нараховано 20.654 українці та 18.648 русинів. Разом – 39.302 чоловік [1,235]. Із вказаної кількості – 28.964 чоловіки, в тому числі 16.560 русинів та 12.404 українці мешкали на території Словаччини. Про асиміляційні процеси на Словаччині можна зробити висновок з даних вищевказаного перепису населення. В країні нараховувалося 28.964 русинів та українців, і водночас 170.121 греко – католик та 33.121 православний. Усього ж в світі наприкінці ХХ століття нараховувалося 393 тис. греко – католиків словаків [17,708]. Перепис населення 2001 року в Словаччині зафіксував на території Пряшівського краю майже 7 тис. українців та 21 тис. русинів, а на території Кошицького краю – 2 тис. русинів та 2 тис. українців [3,81]. Всього ж на території Словаччини у 2001 році проживало 35.015 русинів та українців [18,349].

Кількість українців у Румунії на середину 1987 року за прогнозами демографів мала складати 55 тис. чоловік [11,439], проте за офіційними

даними вона виявилась вищою і склала 67 тис. чоловік на початок 90 – х років [4,13]. За даними Спільки українців Румунії кількість українців у цій країні має складати 250 – 300 тис. чоловік, проте в деяких районах, як наприклад у Сучавському повіті (Південна Буковина) йде активна асиміляція українців, і українство у цій країні тримається здебільшого на рівні [19].

Дані про те, що в Угорщині проживає 3 тис. [6,189] , чи 4 тис. українців [4,13] не відповідають дійсності, оскільки Угорщина в першу чергу є привабливою для переселення саме для закарпатських етнічних угорців. За інформацією колишнього посла України в Угорщині Д. Ткача, станом на квітень 1993 року там проживало 10 – 12 тис. вихідців із Закарпаття, проте тільки для 940 з них була рідною українська, чи русинська мова. [1,239].

Точних статистичних даних стосовно кількості громадян українського походження в Болгарії та Греції немає [6,165,169].

Об'єднуючи наведені вище статистичні дані одержуємо, що кількість українців у країнах Східної Європи складає приблизно 343 тис. чоловік, і аж ніяк не попадає у вилку 562 тис. – 1,012 млн. українців – жителів Східної Європи, яка наводиться в [3,122].

Якщо вести мову про українську діаспору Західної Європи, то за даними довідника [6], можливо перебільшеними, на початок 90 – х років в Австрії проживало 5 тис. українців, в Бельгії – 4 тис., у Великобританії – 30 тис., в Нідерландах – 1 тис., в Німеччині – 25 тис., у Франції – за неофіційними даними, 40 тис. українців. В інших країнах Західної Європи чисельність українців була незначною. Наприклад, в Данії проживало 500 українців, в Іспанії – 200 українців, і т.д. С. Чорний [4,13] дає меншу кількість українців у Франції та Німеччині – відповідно 25 – 30 тис. та 20 тис. чоловік. Таким чином, чисельність української діаспори в Західній Європі коливається в межах 85 – 106 тис. чоловік. Слід додати, що представники української діаспори Західної Європи – це в основному люди пенсійного віку, які прибули у вказані країни з таборів для перемішених осіб у Німеччині та Австрії. Їхні діти та онуки в переважній більшості не знають рідної мови своїх батьків і ідентифікують себе з титульними націями тих країн, де вони проживають. Таким чином, чисельність української діаспори в Західній Європі має тенденцію до скорочення, і на початок третього тисячоліття її можна оцінити в межах 80 тис. чоловік.

Розглянемо країни Північної Америки. Базу для української діаспори в Канаді заклали 120 тис. українців, які переселилися туди до початку Першої світової війни, 68 тис. – у міжвоєнний період, та 35 тис. у період 1947 – 1955 рр. [1,233]. Перепис населення 1981 року зафіксував у Канаді 529.615 українців, які мали єдине українське походження та 225.365 українців з етнічно змішаних родин. В 1986 році в Канаді нараховувалось 420.210 українців, які мали єдине українське походження, та 541.000

українців за етнічним походженням одного з батьків [1,233]. Таким чином, максимальна кількість українців у Канаді на початок 90 – х років перевищила 961 тис. чоловік. Але слід відмітити і ряд негативних факторів. Якщо в 1961 році в Канаді нараховувалося 283.660 чоловік рідною українською мовою, то через 20 років – у 1981 році ця кількість зменшилася до 265.125 чоловік. Тобто у 1981 році українська мова була рідною тільки для 35,12 % канадських українців, і всього 17,8 % канадських українців користувалися нею вдома [1,234]. Отже, можна зробити висновок, що наприкінці ХХ століття асиміляційними процесами тою, чи іншою мірою було охоплено понад 82 % канадських українців.

Сполучені Штати Америки належать до тих держав, де асиміляційні процеси “плавильного котла” відбуваються найбільш інтенсивно. Тому динаміка кількості українського населення носить тут “стрибокподібний” характер [6,98 - 100].

За даними перепису 1990 року в США нараховувалося 740.800 українців, тобто на 1,5 % більше порівняно з 1980 роком [20,21]. Проте, як в сусідній Канаді, в США серед місцевих українців мають місце сильні асиміляційні процеси. Понад 66 % громадян українського походження не володіють мовою предків, і тільки 123,5 тис. чоловік (16,7 %) спілкуються нею вдома [6,99]. Отже, асиміляційними процесами тою, чи іншою мірою охоплено понад 83 % української діаспори в США.

Точних даних про кількість українців у Мексиці немає [6,86]. Таким чином, чисельність української діаспори в Північній Америці на початок 90 – х років можна оцінити в 1,7 млн. чоловік, причому асиміляційними процесами тою, чи іншою мірою було охоплено понад 82 % північноамериканських українців.

Якщо розглядати країни Центральної і Південної Америки, то найбільш чисельними тут є українські громади в Аргентині та Бразилії.

В Аргентині в 1947 році нараховувалося 50 тис., в 1959 році – 60 тис., а в 1978 році – 100 тис. українців [21,79]. За даними довідника [11,459] на середину 1987 року в Аргентині мешкало 100 тис. українців. Українська громада називає вищу цифру – 250 тис. аргентинських українців [6,140]. Проте слід мати на увазі, що в середовищі аргентинських українців ідуть асиміляційні процеси [6,142], а тому останню цифру слід розуміти, як чисельність аргентинських громадян українського походження, більшість з яких вже ототожнює себе з аргентинською нацією.

За даними посла Бразилії в Україні Елдера Мартінеса де Мареса на початок 2003 року в Бразилії нараховувалося близько 450 тис. осіб українського походження, які проживали переважно на півдні країни [22]. Якщо говорити про тих, хто зберіг українську самоідентифікацію, то ця цифра є меншою за попередню, і складає за різними оцінками 180 – 250 тис. чоловік [6,148]. Понад 200 тис. українців Бразилії живуть в штаті

Парана, де заселяють територію площею 50 тис. кв. кілометрів, яка носить назву Бразильська Україна [6,148]. Тут зберігається українська мова, і навіть змішані подружжя в сільських колоніях розмовляють українською мовою, в той час, як в сусідній Аргентині – тільки іспанською [6,149,142]. Загалом чисельність української громади в Бразилії на початок 90 – х років можна оцінити в 250 тис. чоловік.

В інших країнах Центральної та Південної Америки українські громади не є такими значними, і склалися згідно довідника [6] : у Венесуелі – 4 тис. чоловік, в Парагваї – 10 тис., в Уругваї – мінімум 10 тис., та в Чилі – 1 тис. чоловік.

Отже чисельність української діаспори в країнах Центральної та Південної Америки на початок 90 – х років можна прийняти в 375 тис. чоловік.

Українська громада в Австралії на початку 90 – х років нараховувала 15 тис. чоловік, проте з цієї кількості тільки 15 тис. чоловік користувалися мовою предків [6,224,226]. В Новій Зеландії на той час нараховувалося коло 500 громадян українського походження [6,229].

В 60 – 80 – ті роки досить багато українців виїхало в Ізраїль через змішані шлюби. Причому, якщо в 1989 році серед репатріантів за ізраїльськими даними нараховувалося 94 % євреїв та 6 % неєвреїв, то в 1997 році – 65 % євреїв та 35 % неєвреїв [23,800]. Зараз за неофіційними даними в Ізраїлі мешкає 40 тис. українців, які попали в цю країну через змішані шлюби [24].

Підводячи підсумки, кількість західної української діаспори на початок 90 – х років подаємо такою таблицею.

Чисельність західної української діаспори на початок 90 – х років ХХ ст.

Назва частини світу	Чисельність української діаспори (тис. чол.)	В % до загальної кількості
Східна Європа	343	13,33
Західна Європа	80	3,1
Північна Америка	1.700	61,73
Центральна і Південна Америка	375	14,57
Австралія, Нова Зеландія, Ізраїль	76	2,95
Всього	2.574	100

Після проголошення незалежності України, в зв'язку з економічними негараздами, сотні тисяч українців подалися на заробітки в країни ближнього та дальнього зарубіжжя. За експертними даними МЗС України, до 300 тис. громадян України нині працюють в Польщі, 200 тис. – в Італії,

100 – 200 тис. – в Чехії, 140 – 150 тис. – в Португалії, до 100 тис. – в Іспанії. За даними Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини Ніни Карпачової, тільки в Росії у 2002 році перебувало на заробітках 1 млн. українських громадян [25]. І, хоча робота на заробітках спряжена з великою небезпекою для життя – тільки за 2001 – 2002 роки від різних причин на заробітках загинуло 2.424 українці [26], все ж таки багато наших громадян бажало би залишитися в цих країнах на якомога довший строк, а то й назавжди, поповнюючи тим самим місцеві українські діаспори.

В той же час, багато країн Західної Європи, та й не тільки, в зв'язку з падінням народжуваності, почали приділяти посилену увагу своїм діаспорам, розглядаючи їх як своєрідний резерв для поповнення чисельності власних громадян. Досить сказати, що тільки за період 1990 – 2000 рр. в Німеччину з країн СНД переселилося 2 млн. етнічних німців [27]. В сусідню Угорщину на постійне місцепроживання переселилося 30 тис. етнічних угорців з Румунії, коло 10 тис. – з колишньої Югославії [28]. За даними Генерального консула Угорщини в Ужгороді Золтана Сокача, тільки за 1999 рік 1,5 тис. закарпатців одержали угорське громадянство [29]. В 2001 році за даними голови Товариства української інтелігенції Угорщини Омеляна Росула, в Угорщині нараховувалося 30 – 35 тис. вихідців із Закарпаття, які, проте вважали перспективнішим записуватися не українцями, а угорцями [30]. В Греції, у 2003 році проживало коло 200 тис. вихідців з України [31]. І хоча переважну більшість переселенців тут склали понтійські греки, все ж через змішані шлюби, як в Греції, так і в Угорщині та Німеччині оселилося багато етнічних українців.

За рахунок діаспори покращив свою демографічну ситуацію Ізраїль, прийнявши загалом 1 млн. репатріантів з колишнього СРСР та країн СНД [23,790]. В Польщі в 2000 році набрав чинності закон про репатріацію етнічних поляків, які проживали на території СРСР. Закон надає фінансову та матеріальну допомогу тим етнічним полякам, які побажають повернутися в Польщу з країн СНД.

Стосовно України, то 6 лютого 2003 року Верховна Рада прийняла в першому читанні проект Закону України “Про правовий статус закордонних українців”. Положення законопроекту спрямовані на визначення статусу осіб, що проживають поза межами України, мають українське етнічне походження, зберігають українське культурно – мовне усвідомлення і не є громадянами України. Але навіть якщо згадуваний Закон України і набуде такого вигляду, як відповідні закони в Німеччині, чи в Греції, все ж масове повернення представників західної української діаспори додому залишається дуже далекою перспективою.

1. Лавер О.Г. Війни та народонаселення країн світу в ХХ столітті. – Ужгород: Госпрозрахунковий редакційно – видавничий відділ управління у справах преси та інформації, 2002. – 304 с.

2. Большая советская энциклопедия. 3 – е изд., т.8. – М.: Советская энциклопедия, 1972.

3. Вишневицкий А.Г. Распад СССР: этнические миграции и проблема диаспор // Общественные науки и современность. – 2000. – №3. – С.115 – 130.

4. Чорний С. Українці в Євразії. Чисельність і розміщення за переписами 1897 – 1990 років. – К.: Голов. спеціаліз. ред. літ. мовами нац. меншин України, 2002. – 181 с.

5. Брук С.И., Кабузан В.М. Численность и расселение украинского этноса в XVIII – начале XX столетия. // Советская этнография. – 1981. – №5. – С. 16 – 31.

6. Зарубіжні українці. Довідник. – К.: Україна, 1991. – 252 с.

7. Bohus Choupek. Banderovci. – Bratislava: Smena, 1989.

8. CARPATICA – КАРПАТИКА. Випуск – 23. Актуальні проблеми історії та етнології. – Ужгород: Вид – во УжНУ, 2003. – 344 с.

9. Малая советская энциклопедия. 1 – е изд., т.9. – М.: Советская энциклопедия, 1929.

10. Родина. – 1991. – № 6 – 7. – С.111.

11. Население мира: демографический справочник. – М.: Наука, 1989. – 477 с.

12. Украинцы. – М.: Наука, 2000. – 535 с.

13. Этнографическое обозрение. – 2000. – №1. – С.98.

14. Лавер О. Втрати населення країн Європи в локальних війнах і конфліктах ХХ століття

// CARPATICA – КАРПАТИКА. Випуск 21. Політологічні студії : історія, теорія, практика. – Ужгород: Вид – во УжНУ, 2003, С. 133 – 143.

15. Історія України. – К.: Видавничий дім “Альтернативи”, 1997. – 424 с.

16. Кешеля Л. Жива Хорватія. // Ужгород. – 2003. – № 25. – С.12.

17. Народы и религии мира. Энциклопедия. – М.: Большая Российская Энциклопедия, 1999. – . 928 с.

18. Ковач А. Етнічне і політичне Закарпаття // CARPATICA – КАРПАТИКА. Випуск 21. – Ужгород: Вид – во УжНУ, 2003, С.349 – 351.

19. РІО. – 2002. – 2 лютого. – С.2 ; Срібна Земля – Фест. – 2003. – №28. – С.5.

20. Українська діаспора в США. – Київ – Чикаго, 1993.

21. Кабузан Н.В. Украинское население Галиции, Буковины и Закарпаття в конце XVIII – 30 – х годах XX века // Советская этнография. – 1985. – №3. – С. 72 – 65.

22. Аргументы и факты в Украине. – 2003. – №16. – С.6.

23. Бовин А. Записки ненастоящего посла. – М.: Захаров, 2000. – 816 с.

24. Програма УТ – 2. Передача “ Подвійний доказ “. – 2003. – 11 лютого.

25. Без цензури. – К. – Додаток. – 2003. - №11. – С.4.
26. Аргументы и факты в Украине. – 2003. - №15. – С.6.
27. Эхо планеты. – 2001. - №16. – С.10.
28. Новини Закарпаття. – 2002. - №169. – С.9.
29. Європа – Центр. – 2000. - №40. – С.4.
30. Срібна Земля – Фест. – 2001. - №17. – С.6.
31. Аргументы и факты в Украине. – 2003. - №18. – С.5.

АННОТАЦИЯ.

О ДИНАМИКЕ ЧИСЛЕННОСТИ ЗАПАДНОЙ УКРАИНСКОЙ
ДИАСПОРЫ В XX СТОЛЕТИИ.

А.ЛАВЕР

В статье изучается динамика численности западной украинской диаспоры в XX столетии. Исследуется изменение численности украинского населения США, Канады, Польши и некоторых других стран.

SUMMARY.

ABOUT THE DYNAMICS OF NUMBER OF WESTERN UKRAINIAN
DIASPORA IN XX CENTURY.

O. LAVER

The article deals with the dynamics of number of western ukrainian diaspora in XX century. The alteration of the number of ukrainian population of the USA, Canada, Poland and some other countries is under the consideration.